

inventarom biblioteke sultana Bajezida II koji je nastao 1502-3, odnosno 1503-4. godine i koji je bilježio 7.200 naslova. Između ova dva kataloga postoje i izvjesne razlike, koje se najviše odnose na metode organizacije. Autorica iznosi mišljenje da se u slučaju biblioteke Bajezida II radi o profilu carske biblioteke koja odražava sveobuhvatnost znanja toga vremena i čiji principi organizacije su prema naučnim disciplinama i njihovom značaju. Katalog Müeyyedzadeove biblioteke je bio ustrojen na principu vremena nastanka knjige ili rariteta knjige. Osim toga, sultanska biblioteka je obuhvatala veći broj pjesničkih divana, među kojima su oni na osmanskom i čagatajskom turskom jeziku, dok su u Müeyyedzadeovom inventaru na listi "važnih" (mühimme) divana, najdominantniji oni na perzijskom jeziku.

Treći dio knjige knjige *Book Titles and Their Disciplines in the Palace Library Inventory* (pp. 267-933) obuhvata dvadeset i dva rada koji se bave djelima iz različitih naučnih disciplina: tefsir, hadis, islamsko pravo, te savuf, etika, politika, medicina, agrikultura, okultizam i drugo.

Na kraju prvog toma su dodaci (pp. 937-1080), liste naslova i prevodi uvoda Atufijevog kataloga koji su napisani na osmanskom turskom i arapskom jeziku. U drugom tomu dati su faksimili Atufijevog *Kitāb al-kutub* (MS Török F. 59) i njihova transliteracija koju su priredili Himmet Taşkömür i Hesna Ergun Taşkömür (pp. 1-243).

S naučnog i stručnog aspekta radovi iz ove knjige su značajni za istraživače iz oblasti kulturne i intelektualne historije, umjetnosti i bibliotekarstva. Zaključci ovih radova potvrđuju da se značaj knjižnog fundusa tadašnjeg vremena suštinski ne razlikuje od današnjih biblioteka te da je njihova svrha svestremenska i univerzalna. Vrednovanje znanja, nauke, knjige i knjižnih riznica, bez

obzira na vrijeme i društvo u kojem su nastali, nesumnjivo odražava i opći stepen njihovog civilizacijskog razvoja.

LAMIJA HATIBOVIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.224

Enes S. Omerović, *Nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*. Sarajevo: Institut za historiju, 2019, 424 str.

Historiografija o nacionalnim manjinama u Bosni i Hercegovini skoro pa je nepostojeća i veoma je slabo istražen ovaj segment historije. Nije samo slučaj sa manjinama, već i kompletna historiografija o Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata daje prostora za nova i temeljitija istraživanja. Iako se Bosna i Hercegovina često uzima za primjer multikulture i multietničke države, rijetko se posvećuje pažnja manjinama i njihovim zajednicama. Ovo djelo se konkretno bazira na izučavanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata, ipak je ono jedno od prvih i rijetkih monografija koje se odnose uopće na nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini. Ova monografija nastala je doradom istoimene doktorske disertacije autora i sama po sebi je rezultat jednog ozbiljnijeg i studioznijeg istraživačkog poduhvata koje će zasigurno ostaviti veliki trag u izučavanju nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini.

Glavni dio teksta podijeljen je na devet poglavlja i mnogo potpoglavlja. Osim toga, autor je uvrstio i popis izvora i literature, priloge i registar ličnih i geografskih imena. Omerović je pri izradi ovog rada koristio preko dvadeset fondova iz četiri arhiva. Pored toga, koristio je i preko trideset objavljenih izvora i deset listova štampe. U popisu literature je uvršteno 74 bibliografske jedinice i

preko 100 članaka i rasprava. Korišteni su i neobjavljeni radovi, te doktorski i magistarski radovi. Na 48 stranica priloga nalaze se popisi stanovništva iz 1910, 1921, i 1931. godine, odnosno podaci koji se tiču nacionalnih manjina. Uz to, uvršten je i grafički prikaz udjela pojedinih manjinskih zajednica u manjinskoj populaciji. Registar ličnih imena sadrži preko 700 imena, a u geografskom preko 800 geografskih pojmova.

Autor započinje djelo sa predgovorom i uvodom u kojima postavlja osnovne zadatke svoga rada i probleme s kojima se suočio prilikom izučavanja ove teme. Navodi koji su radovi važni za temu i koji segmenti su još neistraženi. Nakon toga, u prvom poglavlju razmatra pojam nacionalne manjine, a osim što teorijski razmatra taj pojam autor izlaže historijski i pravni razvoj položaja i prava nacionalnih manjina u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, a samim time i u Bosni i Hercegovini. Omerović detaljno analizira Ugovor o zaštiti manjina koji je bio dodatak Sanžermenskom mirovnom ugovoru. Zatim se autor osvrće na bilateralne ugovore, sporazume i konvencije Kraljevine SHS/Jugoslavije sa drugim državama. Pored nabiranja ovih dokumenata, autor iznosi i pojedine nedostatke i mane ovih dokumenata. Dalje u tekstu Omerović prezentira zakonske regulative iz Vidovdanskog ustava i objašnjava značaj navedenih zakonskih rješenja za manjinsko stanovništvo. Pohvalno je to što autor prati razvoj odnosa Kraljevine SHS/Jugoslavije kroz njene ustave i zakone. U narednom potpoglavlju autor postavlja pitanje "kako definirati nacionalne manjine", te započinje sa citiranjem važećeg Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Nakon toga, iznosi definicije nacionalnih manjina i njihovu praktičnu primjenu u zakonima. Autor time ujedno daje i historijski razvitak

definisanja pojma nacionalnih manjina. Potom autor definiše "ko su nacionalne manjine u Kraljevini SHS/Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini". Time autor tačno izdvaja ko su bile nacionalne manjine i grupiše ih prema njihovim pravima i odnosu sa Kraljevinom SHS/Jugoslavijom.

Drugo poglavlje nosi naziv "Demografska kretanja" i u njemu autor iznosi metodu praćenja demografskih promjena i njenu neefikasnost u davanju preciznih i pouzdanih podataka. Dalje autor navodi rezultate popisa stanovništva i iznosi statističke podatke koji se tiču broja nacionalnih manjina. U nastavku autor objašnjava demografske procese koji su uslijedili tokom i poslije Prvog svjetskog rata. Navedeni su rezultati popisa iz 1921. i 1931. godine, ujedno je data i elaboracija podataka na osnovu više parametara nakon navođenja općih sveukupnih podataka za sve nacionalne manjine. Autor pojedinačno obrazlaže demografske promjene za slijedeće manjine: Jevreje, Rome, Nijemce, Poljake, Rusine/Ukrajince, Čehe, Mađare, Italijane, Ruse, Rumune, Slovake, Albance, te ostale tj. one manjine koje nisu bile zastupljene u značajnom broju da bi se više pisalo o njima. Autor je poredao ove manjine na osnovu brojnosti njihovih zajednica, a svakoj od njih posvetio je po jedno potpoglavlje. Sva ova potpoglavlja su napisana po istom obrascu. Prvo se navodi kraći historijat te manjine na prostoru Bosne i Hercegovine i kako je ta manjina došla tu. Autor dalje navodi određene karakteristike i specifičnosti tih manjina, a onda Omerović iznosi podatke popisa koji su relevantni za to stanovništvo. Posebno obazirući se na geografsku rasprostranjenost i navodeći mjesta gdje se grupišu pojedine manjine.

Naredno poglavlje je *Ekonomsko-socijalna struktura manjinskog stanovništva i njihovo učešće u privrednom životu Bosne i Hercegovine*.

Autor na početku govori da će pratiti položaj nacionalnih manjina i njihov odnos naspram države i većinskog stanovništva o obratno, kroz njihovo djelovanje na privrednom, političkom i društvenom nivou. Osim toga, naglašava da su mnogobrojni faktori otežali rad i da su stvarali poteškoće prilikom odgovaranja na pitanja koja se tiču učešća nacionalnih manjina u ovim sferama svakodnevnog života. Autor nalaže da postoji oskudica izvora i da veći dio postojećih izvora nisu relevantni i kredibilni za proučavanje ekonomsko-socijalne strukture manjinskog stanovništva. Dalje Omerović daje ekonomsku i privrednu sliku cijele Bosne i Hercegovine. Nakon toga autor vrši klasifikaciju manjinskog stanovništva na osnovu njihovog prebivališta. Dijeli ih na gradsko i seosko stanovništvo. Oba ova tipa stanovništva su obrađena u zasebnim potpoglavljima. Prvo je obrađeno seosko stanovništvo u potpoglavlju *Život na selu* i tu je data detaljna slika privrednog djelovanja nacionalnih manjina na selu i to od kraja XIX stoljeća, pa do Drugog svjetskog rata, ali sa fokusom na 1920-te i 30-te. Naredna cjelina je *Život u gradu*. Tu autor iznosi podatke o nacionalnim manjinama u gradskim središtima. On navodi dosta pojedinaca, njihova zanimanja i njihov uticaj na privredu i druge sfere života. O tim pojedincima piše dosta detalja, između ostalog kojim poslovima su se bavili, koje firme i fabrike su držali, kojih su zanimanja bili i slično. Posljednje potpoglavlje tiče se manjinskog i stranog kapitala i uloge tog kapitala u jačanju, izgradnji i očuvanju manjinskog identiteta. Ovdje autor navodi podatke o odnosu bosanske privrede i stranog i manjinskog kapitala i njihov uticaj na privredu, ali i uticaj tog kapitala na nacionalne manjine. Omerović objašnjava i način povezivanja pripadnika manjinskog stanov-

ništva u udruženja i zadruge i ujedno iznosi i rad tih udruženja.

Četvrto poglavlje govori o učešću tj. neučešću manjina u političkom životu u Bosni i Hercegovini. Autor iznosi mnogobrojne prepreke manjinskog stanovništva u realizaciji njihovog političkog angažmana. Od malobrojnosti zajednica i široke teritorijalne rasprostranjenosti, pa do poteškoća pri stjecanju jugoslovenskog državljanstva neophodnog za političko djelovanje i angažman. Omerović dijeli ovo poglavlje na četiri potpoglavlja, a prvo nosi naziv *Učešće nacionalnih manjina u privremenim organima vlasti 1918/1919. godine*. Autor upoređuje zastupljenost pripadnika manjina u narodnim vijećima, Glavnom odboru, kotarskim, mjesnim i seoskim vijećima i stvarnom demografskom slikom. Problem stvara to što nije poznato kako su se ovi pojedinci nacionalno izjašnjavali, već se pretpostavlja na osnovu specifičnosti imena i prezimena da pripadaju nacionalnim manjinama. Naredno potpoglavlje je *Djelovanje nacionalnih manjina kroz stranačke organizacije*, a u njemu se nalaze podaci o političkim aktivnostima pripadnika nacionalnih manjina kroz stranački rad. Autor pokazuje da je manjinsko stanovništvo aktivno učestvovalo u radu političkih stranaka u periodu između dva svjetska rata, tj. u onda kada je to bilo dozvoljeno. Iako su pripadnici manjinskog stanovništva učestvovali u političkom životu, njihova malobrojnost, te nepostojanja manjinskih stranaka i nezainteresovanost postojećih stranaka za manjine dovelo je do njihove marginalizacije na svim parlamentarnim izborima i u radu izabranih skupština. Omerović analizira sedam parlamentarnih izbora i učešće manjina na njima i iznosi mišljenje da je primjetna marginalizacija, ali ne može sa sigurnošću govoriti da li je razlog tome malobrojnost ili je planski sprovedena

marginalizacija kroz pojedine općinske, sreske i zakonske odredbe od strane Kraljevine SHS/Jugoslavije. Pored toga navodi i pojedince koji su pripadali manjinskim zajednicama, ali su ipak bili imenovani i izglasani u državne organe. Posljednje potpoglavlje je *Nacionalne manjine u javnoj upravi*. Za razliku od drugih potpoglavlja, ovdje autor iznosi podatke samo za period nakon Prvog svjetskog rata i obrađuje problem koji je nastao napuštanjem i odlaskom kvalifikovanog i iskusnog činovništva stranog porijekla i način rješavanja tog problema.

Peto poglavlje je *Školstvo nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini* i ono je podijeljeno na osam potpoglavlja. Prvo je *Školsko zakonodavstvo* u kojem autor iznosi uredbu, pravila, naredbe i zakone koji su regulirali manjinsko školstvo. Preostala potpoglavlja se tiču škola za manjine koje su grupisane na osnovu jezika na kojem je izvođen nastavni proces ili na osnovu učenika koji su pohađali te škole. Te škole su nabrojane ovim redoslijedom: Škole sa njemačkim nastavnim jezikom, Škole sa češkim (čehoslovačkim) nastavnim jezikom, Škole sa italijanskim nastavnim jezikom, Škole s poljskim nastavnim jezikom, Jevrejske škole, Ruske škole i Školovanje pripadnika ostalih *nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini*. U svim potpoglavljima obrađuju se ista pitanja i po mogućnosti autor daje odgovore. Ta pitanja su koliko je bilo škola, koliko je bilo učenika, koliko je bilo nastavnika i profesora, kada su nastale, ko ih je osnovao, šta im se desilo nakon 1918. godine, kakav je bio odnos tih škola i vlasti, gdje su osnivane, da li su bile osnovne, srednje, stručne ili druge i sl.

Šesto poglavlje *Djelovanje nacionalnih manjina kroz udruženja u Bosni i Hercegovini* autor započinje kraćim historijskim pregledom postanka udruženja u Bosni, njihovim

radom i razvojem. Kao i prethodno poglavlje i ovo poglavlje autor je podijelio na osnovu pripadnosti manjinskim zajednicama i na osnovu članova tih udruženja. Ukupno ima sedam potpoglavlja i to: *Jevrejska društva u Bosni i Hercegovini*, *Čehoslovačka (Češka) društva u Bosni i Hercegovini*, *Njemačka društva u Bosni i Hercegovini*, *Poljska društva u Bosni i Hercegovini*, *Rusinska/ukrajinska društva u Bosni i Hercegovini*, *Ruska društva u Bosni i Hercegovini* i *Italijanska društva u Bosni i Hercegovini*. Autor daje razloge i objašnjava uslove pod kojima su nastala ova društva i udruženja. Osim toga on daje i popis društava, a o nekim piše kraći historijat značajnijih i brojnijih društava. Omerović također navodi kakva su to društva i koja im je svrha bila.

Sedmo poglavlje nosi naziv *Vjerske zajednice i nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini*. U ovom poglavlju autor govori o položaju pripadnika nacionalnih manjina unutar vjerskih zajednica u životu manjina i ulogu vjerskih zajednica u očuvanju i izgradnji nacionalnog identiteta. Autor u uvodnom dijelu iznosi podatke koji se općenito tiču vjerskih zajednica u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Nakon toga on govori o broju pripadnika nacionalnih manjina u pojedinim vjerskim zajednicama. Za razliku od prijašnjih, ovo poglavlje nije bilo podijeljeno na osnovu nacionalnih manjina, nego na osnovu vjerskih zajednica. Tako da sedmo poglavlje ima šest potpoglavlja i to: *Rimokatolička crkva*, *Grkokatolička crkva*, *Srpska pravoslavna crkva*, *Evangelika crkva*, *Jevrejska zajednica* i *Islamska zajednica*. Omerović daje kraći historijat ovih vjerskih zajednica, te strukturalno i teritorijalno ustrojstvo. Osim toga autor daje i okvirno brojučano stanje nacionalnih manjina koji su bili pripadnici ovih vjerskih zajednica. Poseban osvrt je dat na rad i djelovanje

vjerskih institucija pri očuvanju i izgradnji nacionalnog identiteta.

Naredno poglavlje je Štampa među manjinskim zajednicama u Bosni i Hercegovini. Omerović se u ovom poglavlju osvrće na sveukupan manjak listova u Bosni s kraja XIX i početka XX stoljeća. To je jedan od razloga zbog kojeg je bio i mali broj listova nacionalnih manjina. Autor navodi da je jedino jevrejska zajednica imala značajniji broj listova koji su imali manjinske štampe. Zbog toga veći dio ovog poglavlja je posvećen upravo tim listovima. Posljednje poglavlje prije zaključka je *Odnos domaćeg i manjinskog stanovništva* u kojem autor iznosi kako je domaće stanovništvo gledalo na manjinsko. U tu svrhu autor je uvrstio obilje citata i izvora iz tog perioda i zaključio je da su doseljenici bili "trn u oku" domaćem stanovništvu i to od samog početka. To je prouzrokovalo da nastane tenzija između ove dvije zajednice.

Autor u zaključku iznosi da je osjetna krupna promjena nakon 1918. godine i da je ostavljen trag na manjinsko stanovništvo, ali isto zaključuje da je uticaj manjinske populacije na Bosnu bio iznad prosjeka u odnosu na druge dijelove Kraljevine SHS/Jugoslavije. Nacionalne manjine su imale uticaj na sve od ekonomskih, socijalnih, privrednih, pa do vjerskih, kulturnih i društvenih elemenata. Autor ipak zaključuje da na kraju ove manjine su zaista predstavljale brojčanu manjinu koja nije bila toliko jaka. Ipak položaj manjina u Bosni i Hercegovini je bio bolji i sigurniji nego u drugim dijelovima Kraljevine SHS/Jugoslavije. Na osnovu svega, može se reći da je Enes S. Omerović objektivno uspio da izloži stanje nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata. Ova knjiga je metodološki dobro postavljena i sasvim zadovoljavajuća što se tiče načina korištenja naučnog aparata i izvorne građe. Autor ovim djelom doprinosi

osvjetljavanju jednog do sada slabo istražene teme u bosanskohercegovačkoj historiografiji i time će ova knjiga imati veliku ulogu u budućim istraživanjima ove teme.

OMER MERZIĆ

DOI: 10.46352/23036974.2020.1.228

Ivana Pantelić, *Uspon i pad 'prve drugarice' Jugoslavije: Jovanka Broz i srpska javnost (1952-2013)*. Beograd: Službeni glasnik, 2018, 340 str.

Jovanka Budisavljević Broz, rođena u Pećanima, Lika, Hrvatska, 1924. godine, umrla u Beogradu, 2013. godine, u 89. godini života, bila je jugoslavenska partizanka, nosilac Partizanske spomenice, pripadnica Prve ženske partizanske čete, ali i daleko najpoznatija po činjenici da je bila žena i kasnije udovica prvog jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita. Upravo ova posljednja životna uloga, od 1952. godine, skrenula je pažnju jugoslavenske i svjetske javnosti na nju, te obilježila ostatak njenog života, punih šest decenija.

Knjiga *Uspon i pad 'prve drugarice' Jugoslavije: Jovanka Broz i srpska javnost (1952-2013)*, koja je naučnoj ali i široj javnosti ponuđena 2018. godine, druga je samostalna publikacija autorice Ivane Pantelić, inače zaposlenice Instituta za savremenu istoriju iz Beograda, te je ujedno i prerađena doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu u Beogradu 2016. godine. Prva knjiga ove autorice nosi naziv *Partizanke kao građanke – društvena emancipacija partizanki u Srbiji 1945-1953*, te je nakon objavljivanja ove knjige koja je fokus imala na istraživanju položaja i uloge žene/partizanke, odnosno njene emancipacije u specifičnim društveno-političkim okolnostima, donekle i logičan slijed bio odabir teme za drugu knjigu.